

ВАСИЛЬСВ А. А.,

кандидат юридичних наук,
заступник начальника кафедри кримінального
права та кримінології
факультету підготовки фахівців
для підрозділів слідства
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

ПИРОЖЕНКО О. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
соціально-економічних дисциплін
(Комуніальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради)

УДК 343.268.3(477)

ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ У ВИДІ «ХІМІЧНОЇ КАСТРАЦІЇ» ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті здійснено аналіз можливості та доцільності встановлення у чинному КК України положень про застосування «хімічної кастрації». Визначено зміст даного примусового заходу, розглянуто досвід окремих зарубіжних країн. Запропоновані шляхи його запровадження у чинне вітчизняне законодавство.

Ключові слова: примусові заходи, заходи кримінально-правового характеру, хімічна кастрація, педофілія.

В статье осуществлен анализ возможности и целесообразности установления в действующем УК Украины положений о применении «химической кастрации». Определено содержание данной принудительной меры, рассмотрен опыт отдельных зарубежных стран. Предложены пути его внедрения в действующее отечественное законодательство.

Ключевые слова: принудительные меры, меры уголовно-правового характера, химическая кастрация, педофилия.

The article is an attempt to analyze possibilities and expediency of applying «chemical castration» as a criminal law novella. The essence of this coercive measure is defined, experience of some foreign countries regarding the issue is examined. Suggestions as to implementation of the measure into Ukrainian law are made.

Key words: coercive measures, criminal-legal measures, chemical castration, pedophilia.

Вступ. Сфера статевиx стосунків є невід'ємною частиною приватного життя кожної людини, втручання в яке порушує базові імперативи існування сучасного правового суспільства, зачіпає суспільну мораль та може спричинити негативні наслідки для життя та здоров'я людини. Питання законодавчої регламентації кримінальної відповідальності та покарання за злочини, що посягають на статеву свободу та статеву недоторканість, завжди привертала увагу як науковців, так і практиків. Особливої уваги в частині протидії цим злочинним проявам заслуговують посягання на статеву недоторканість неповнолітніх чи малолітніх, адже травми, що завдаються їх фізичному здоров'ю та психіці, як правило, накладають відбиток на їх подальший розвиток та існування в суспільстві.

На необхідність захисту та охорони дітей та дитинства, крім великої кількості вітчизняних нормативно-правових актів, вказують і положення ратифікованих Верховною Радою України Конвенції про права дитини (Конвенцію ратифіковано Постановою Верховної Ради України № 789-XII від 27.02.1991 р.) та Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Конвенцію ратифіковано з заявами Законом № 4988-VI від 20.06.2012 р.), якими наголошується на тому, що дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження.

Незважаючи на вживані заходи правового характеру, в усьому світі (в тому числі і в Україні) загрозливо-го розповсюдження набуває зростання кількості злочинів, вчинених на сексуальній основі проти малолітніх та неповнолітніх, зокрема, педофілія, насильство у сім'ї, коли діти зазнають насильницьких посягань з

боку вітчизняних та інших старших родичів. Подолання вказаних проблем вимагає здійснення рішучих кроків у боротьбі з такими явищами. Одним із таких заходів вважається запровадження кримінально-правової охорони особи шляхом передбачення у законі про кримінальну відповідальність можливості примусового застосування «хімічної кастрації» до винного у вчиненні злочину на сексуальній основі.

У вітчизняній кримінально-правовій думці питання можливості впровадження «хімічної кастрації» та визначення юридичного змісту цього примусового заходу не було предметом глибокого наукового аналізу. Воно лише частково згадувалося під час дослідження загальних проблем застосування примусових заходів медичного характеру в роботах таких вітчизняних і зарубіжних учених, як Ю.М. Антоняна, Ю.М. Аргунової, С.В. Бородіна, В.М. Бурдіна, Н.Д. Гомонова, В.П. Ємельянова, Н.В. Жарко, О.В. Зайцева, П.О. Колмакова, Р.І. Міхеева, А.А. Музики, Г.В. Назаренка, Б.А. Протченка, Б.А. Спасеннікова, І.С. Сторговича, С.Я. Улицького, С.М. Шишкова.

Постановка завдання. Метою цієї статті є комплексний аналіз можливості та доцільності запровадження у нормах закону про кримінальну відповідальність положень, пов'язаних із застосуванням «хімічної кастрації» до осіб, винних у вчиненні насильницьких діянь у сфері статевих стосунків щодо малолітніх і неповнолітніх.

Результати дослідження. Законом № 4988-VI від 20.06.2012 р. Верховна Рада України ратифікувала схвалену Радою Європи 25.10.2007 р. Конвенцію про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (далі – Конвенція). Однією з головних цілей цього міжнародного нормативно-правового акту є запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба з цими явищами (ст. 1 Конвенції) [1]. Зважаючи на положення цієї Конвенції, в якості одного з найбільш дієвих способів протидії вказаним суспільно небезпечним проявам було запропоновано вважати застосування до винного у вчиненні «сексуальних злочинів» так званої «хімічної кастрації». При цьому питання про визнання «хімічної кастрації» примусовим заходом медичного характеру та закріплення положень про можливість його призначення в Кримінальному кодексі (далі – КК України) практично одночасно виникло у законодавця Російської Федерації, Молдови, України тощо.

Уперше зазначений термін було використано для позначення виду покарання, що застосовувався до осіб, які вчинили злочини проти статевої свободи або статевої недоторканості, Верховним судом штату Аризона у 1982 р. (справа Держава проти Крістофера) [2, с. 104]. Однак, цей вид покарання, зважаючи на невизначеність можливих негативних наслідків процедури, застосовується вкрай обережно та не набув широкого поширення у судовій практиці.

На сьогоднішній день під «хімічною кастрацією» розуміють медичну процедуру, яка полягає у застосуванні до особи певного медичного препарату, що пригнічує сексуальний потяг (лібідо) та сексуальну активність. Найбільш поширеними препаратами, що «пригнічують лібідо», на сучасному етапі розвитку фармакології визнаються антиандрогенні препарати (Суррогтероне асетат, Дєро-Провєра, Венперидол тощо). Вказані препарати вводяться до організму людини шляхом уколів кожні три місяця та мають недосліджені побічні ефекти. Такий спосіб медикаментозної профілактики статевих злочинів застосовується в багатьох штатах США (Каліфорнія, Флорида, Джорджія, Техас, Луїзіана, Монтана і деякі інші), в Канаді, Ізраїлі та ряді європейських держав (Великобританія, Франція, Німеччина, Данія, Швеція, Польща, Норвегія, Естонія) [3], а у лютому 2012 року закон, яким передбачена хімічна кастрація «педофілів», був прийнятий і в Російській Федерації.

Таким чином, на порядок денний постає питання зовнішньої форми, у якій необхідно запроваджувати вказаний примусовий захід. Насамперед, вважаємо помилковою позицію, що хімічну кастрацію можливо запровадити у вітчизняне кримінальне законодавство як вид покарання. Із таким способом введення нового покарання та його видом погодитися не можна категорично, адже будь-який вид покарання повинен відповідати загальній меті покарання, яку викладено у ч. 2 ст. 50 КК України: «Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами». Хімічна кастрація, навіть без детального виявлення окремих складових мети покарання, не відповідає загальній меті. Крім цього, введення покарання у виді «хімічної кастрації» прямо суперечить положенням ч. 3 цієї ж статті: «Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність».

Отже, вказаний примусовий захід як реакцію держави на вчинення злочинного посягання проти статевої свободи чи статевої недоторканності, на нашу думку, слід розглядати в якості одного з видів інших заходів кримінально-правового впливу (характеру), що не є кримінальним покаранням, а саме виду примусових заходів медичного характеру, що має застосовуватися судом до особи, визнаною винною у вчиненні вказаного діяння¹. Саме такий підхід було використано при внесенні змін, які стосувалися заходів боротьби з педофілією, до Кримінального кодексу Російської Федерації. Так, відповідно до п. д) ч. 1 ст. 97 КК РФ (Підстави застосування примусових заходів медичного характеру) примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані до осіб, які вчинили у віці старше вісімнадцяти років злочин проти статевої недоторканості неповнолітнього, який не досяг чотирнадцятирічного віку і який страждає на розлад сексуальної переваги (педофілією), що не виключає осудності [4].

Позитивним аспектом зазначеного вище підходу також є вказівка на вік особи винного, з якого до неї може бути застосовано хімічну кастрацію, – вісімнадцять років. Це дає змогу уникнути випадків, наприклад, коли цей примусовий захід застосовано до неповнолітнього віком 14 років за вчинення злочину проти статевої недоторканості (у ст. 152, 153 КК України суб'єкт злочину – особа, що досягла 14-річного віку), потерпілим у якому є також неповнолітня особа. Цей позитивний досвід, на наш погляд, обов'язково повинен бути використаний і вітчизняним законодавцем.

Примусовий захід у виді хімічної кастрації може бути застосовано судом тільки за наявності у матеріалах кримінального провадження висновку судово-психіатричної експертизи про наявність у особи розладу сексуальної переваги, висновку судово-медичної експертизи на предмет безпечності застосування щодо обвинуваченого (підсудного) медичних препаратів, що пригнічують лібідо, а також висновку судово-психологічної експертизи щодо можливості застосування вказаного примусового заходу з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості обвинуваченого. Враховуючи те, що зазначені особливості стосуються тільки порядку (процедури) застосування хімічної кастрації, вони повинні знайти відображення не в нормах матеріального права (КК України), а в чинному кримінальному процесуальному законодавстві. Крім того, детальні аспекти виконання призначеного судом примусового заходу медичного характеру у виді хімічної кастрації (зокрема, питання про конкретні медичні препарати, які мають застосовуватися до засудженого) повинні закріплюватися в галузевих підзаконних нормативно-правових актах – на рівні положень, інструкцій центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я.

Слід зазначити, що на сьогодні вже мали місце спроби вітчизняного законодавця вирішити вказану проблему на законодавчому рівні. Зокрема, 17.06.2013 р. зареєстровано проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення та вдосконалення покарання за злочини, вчинені на сексуальній основі проти малолітніх та неповнолітніх, № 2309а [5]. Зазначене вказує на те, що необхідність та доцільність внесення змін до КК України в частині посилення відповідальності та покарання за злочини, що посягають на статеву недоторканість неповнолітніх або малолітніх, не викликає сумнівів, однак запропоновані автором законопроекту їх форма та зміст потребують істотного доопрацювання.

Спроби запровадження хімічної кастрації як напряму протидії педофільії можуть піддаватися і критиці у вітчизняному науковому світі. Адже заходи захисту неповнолітніх та малолітніх від злочинних посягань, навіть тих, що вчиняються на сексуальному ґрунті, не повинні порушувати права та свободи інших громадян (винних, зокрема), що передбачені Конституцією України та міжнародними документами. У цьому контексті сумнівним вдається можливість застосування «хімічної кастрації», адже відповідно до ст. 5 Конвенції про права людини та біомедицину «медичне втручання може здійснюватись лише після того, як заінтересована особа, будучи поінформованою, дасть на це свою добровільну згоду». Виняток із цього правила міститься у ст. 7 Конвенції і стосується лише осіб, що страждають на психічні розлади: «Особа, яка страждає серйозними психічними розладами, може бути піддана без її згоди медичному втручання, яке спрямоване на лікування такого розладу, лише в тому випадку, якщо відсутність такого лікування може нанести серйозну шкоду її здоров'ю, і за умов дотримання передбачених законом умов захисту, включаючи процедури нагляду, контролю, та подання апеляцій» [6]. Тому навіть встановлення наявності у особи педофільії (відповідно до міжнародної класифікації хвороб, педофілія відноситься до групи розладів сексуальної переваги, які, як правило, виражаються в сексуальному потязі до дітей (F 65.4 «Розлад сексуальної переваги») не може і не повинно виступати підставою для заподіяння шкоди здоров'ю людини. Вказівка на те, що «на думку лікарів-психіатрів, тим, хто страждає на агресивну форму педофільії, практично неможливо допомогти за рахунок лише позбавлення волі. Дуже рідко зустрічаються випадки, коли б педофіл раз і назавжди позбувся своїх сексуальних фантазій», не є достатньо вагомим аргументом, який виправдовує порушення прав іншої людини.

Крім того, окремі країни, що раніше застосовували хімічну кастрацію, відмовилися від подальшого її застосування. Зокрема, у липні 2013 року Конституційний суд Молдови ухвалив вердикт, згідно з яким прийнятий раніше парламентом закон про обов'язкову хімічну кастрацію педофілів – неконституційний, оскільки він порушує конституційні права громадян, а також міжнародні конвенції з прав людини.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, необхідно підтримати тих науковців, які вказують, що застосування такого заходу, як «хімічна кастрація» не є «панацеєю» від педофільії через сумнівні результати її застосування в інших країнах та можливість завдання шкоди для здоров'я [2, с. 107, 108]. Разом із цим, враховуючи небезпечність поширення таких розладів сексуальної переваги, доцільно:

1. Передбачити у КК України підстави застосування до осіб, які мають розлад сексуальної переваги (педофілію), примусових заходів медичного характеру, тим самим визнавши цей розлад істотним порушенням психіки, що потребує лікування примусово, та поширити на такі випадки положення щодо продовження, зміни або припинення застосування примусових заходів медичного характеру.

¹15.12.2013 р. набрав чинності Закон України від 18.04.2013 р. № 222-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», відповідно до якого назву Розділу XIV Загальної частини КК України викладено в новій редакції: «Інші заходи кримінально-правового характеру».

2. Окремі питання примусового лікування (у тому числі медикаментозного), профілактики та протидії злочинам, що посягають на статеву недоторканість неповнолітніх або малолітніх, конкретизувати у спеціальному законодавчому акті чи нормативному документі (враховуючи положення Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства) та в окремій інструкції (для лікарів) визначити процедуру застосування хімічної кастрації у випадку агресивної поведінки та ознак спрямованості особи на вчинення статевих злочинів як крайнього заходу.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_927.
2. Авдалян А. Кастрація лиц, совершивших половые преступления: опыт США / А. Авдалян // Уголовное право. – 2013. – № 4. – С. 102–108.
3. Кулишова А. С. Химическая кастрация как мера уголовного наказания за преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних (на примере стран Европы и США) / А. С. Кулишова // Теория и практика общественного развития. – 2011. – № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://teoria-practica.ru/-5-2011/law/kulishova.pdf>.
4. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 № 63-ФЗ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/popular/ukrf/10_20.html#p1237.
5. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення та вдосконалення покарання за злочини, вчинені на сексуальній основі проти малолітніх та неповнолітніх, реєстраційний № 2309а від 17.06.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47415.
6. Конвенція про права людини та біомедицину від 4 квітня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_334.

ГРИЩЕНКО О. П.,
старший викладач кафедри правових дисциплін
Інституту історії, етнології
та правознавства імені О. М. Лазаревського
(Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т. Г. Шевченка)

УДК 34.05:[343.159+340.13]

**СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВІДМЕЖУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ФІКЦІЇ І ПОМИЛКИ**

Стаття присвячена дослідженню питань співвідношення і відмежування фікції та помилки у кримінальному законодавстві України. Автор, аналізуючи погляди вчених на зазначену проблему, поділяє точку зору науковців, які вважають, що норми-фікції кримінального законодавства України є різновидом правотворчої помилки.

Ключові слова: *фікція, помилка, фіктивність, помилковість, кримінальне законодавство.*

Статья посвящена исследованию вопросов соотношения и отграничения фикции и ошибки в уголовном законодательстве Украины. Автор, анализируя взгляды ученых на данную проблему, разделяет точку зрения ученых, которые считают, что нормы-фикции уголовного законодательства Украины являются разновидностью правотворческой ошибки.

Ключевые слова: *фикция, ошибка, фиктивность, ошибочность, уголовное законодательство.*

The article is devoted to the relationship and distinguishing of fiction and error in the criminal legislation of Ukraine. By analyzing the views of scientists on the problem in question, shares the views of scientists who believe that the rules of criminal law-fiction Ukraine is a kind of legislative mistake.

Key words: *fiction, error, fictitious, error, criminal law.*

Вступ. Питання співвідношення та розмежування таких категорій, як «фікція» та «помилка» є вкрай актуальним і обумовлене, передусім, викликами практики. Поняття «фікція» та «помилка» є досить схожими по своїй юридичній природі, то ж постає актуальним питання дослідження їх співвідношення та відмежування.

